

PRZYCZYNEK DO BADAŃ NAD PROCESOWO-KRYMINALISTYCZNĄ PROBLEMATYKĄ POSZLAK

Introduction to research of forensic science issues of circumstantial evidence

Poszlaki doczekały się w dotychczasowej literaturze dwóch monografii¹, szeregu artykułów², do problematyki dowodu z poszlak nawiązuje także szereg judykatów sądowych, w tym niektóre zostały zgłoszone. Leon Peiper definiował poszlakę³ (*indicium*) jako fakt, z którego z pewnym prawdopodobieństwem wnosić można o zaistnieniu innego faktu, uzasadniającego zastosowanie ustawy karnej⁴. Z kolei Zdzisław Papierkowski wskazywał, że przez poszlakę należy rozumieć okoliczność faktyczną,

¹ Z. Papierkowski, *Dowód poszlakowy w postępowaniu karnym: studjum procesowo-prawne*, Biblioteka Uniwersytetu Lubelskiego, Wydział Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych. Sekcja Prawa, z. 10, Drukarnia Techniczna, Lublin 1933 oraz J. Nelken, *Dowód poszlakowy w procesie karnym*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1970.

² L. Peiper, *Proces poszlakowy*, „Głos Prawa” 1930, nr 5, s. 179–186, http://jbc.bj.uj.edu.pl/Content/302585/NDIGCZAS013784_1930_005.pdf, dostęp 18.05.2016 r.; P. Horoszowski, *O „poszlakach” w „dowodzie” i o „dowodzie” z „poszlak”*, „Państwo i Prawo” 1962, z. 1 s. 21–35; Z. Papierkowski, *Dowód pośredni w średniowiecznym procesie karnym*, „Prawo Kanoniczne: Kwartalnik Prawno-Historyczny” 1964, nr 7 (3–4), s. 117–143, http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Prawo_Kanoniczne_kwartalnik_prawno_historyczny/Prawo_Kanoniczne_kwartalnik_prawno_historyczny-r1964-t7-n3_4/Prawo_Kanoniczne_kwartalnik_prawno_historyczny-r1964-t7-n3_4-s117-143/Prawo_Kanoniczne_kwartalnik_prawno_historyczny-r1964-t7-n3_4-s117-143.pdf, dostęp 18.05.2016 r.; J. Gurgul, *Budowanie dowodu z poszlak w sprawie o zabójstwa*, „Problemy Praworządności” 1978, nr 3, s. 8–18; Z. Piątkiewicz, *Ranga dowodów poszlakowych*, „Problemy Praworządności” 1978, nr 7, s. 42–52; J. Nelken, *Dowód z poszlak w świetle orzecznictwa Sądu Najwyższego*, „Nowe Prawo” 1984, nr 7–8, s. 125–141; A. Wąkosz, *Poszlaka i dowód poszlakowy w terminologii prawniczej*, „Przegląd Prawa i Administracji” 1987, t. XXIII, s. 151–160; T. Tomaszewski, *Procesowe funkcje alibi (alibi a poszlaka)*, „Państwo i Prawo” 1992, nr 5, s. 67–74; A. Szymacha-Zwolińska, *Realizacja niektórych zasad procesowych w sprawach poszlakowych*, „Studia Iuridica” 1997, nr 33; A. Bulsiewicz, M. Kulicki, *Dowód poszlakowy z ekspertyzy wariograficznej*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” 2003, t. VII, cz. 2, s. 229–238; E. Gruza, *Dowód poszlakowy wczoraj i dziś*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” 2006, t. X, s. 73–80.

³ Używał przy tym formy męskiej „poszlak”.

⁴ L. Peiper, *Proces...*, op. cit., s. 180.

która pozwala nam wysuwać pewne wnioski co do prawdziwości lub nieprawdziwości innej okoliczności faktycznej, mamy zatem do czynienia z dwoma faktami: faktem do udowodnienia (*factum probandum*) oraz faktem dowodzonym (*factum probans, factum indicans*)⁵. Marian Cieślak zdefiniował poszlakę jako fakt, który jest bezpośrednim przedmiotem dowodu i który z kolei pozwala na wyciągnięcie wniosku o istnieniu albo nieistnieniu faktu głównego, będącego ostatecznym przedmiotem dowodu⁶. Dla Jana Nelkena poszlaką jest fakt uboczny w stosunku do faktu głównego, który rozpatrywany pojedynczo stwarza jedynie prawdopodobieństwo dotyczące sprawcy przestępstwa, a który łącznie z innymi faktami stanowi podstawę pewności co do sprawcy przestępstwa⁷. Tomasz Grzegorzczuk z kolei definiuje poszlakę jako fakt uboczny obciążający oskarżonego⁸. Odmienne rozumie ją A. Walkosz, wskazując, że jest to sąd oparty na środkach dowodowych i stwierdzający z różnym stopniem prawdopodobieństwa, nie zaś z całkowitą pewnością, istnienie faktu głównego, a nie dowodowego⁹. Jak zauważyła Ewa Gruza, można wyróżnić cztery grupy poglądów na poszlaki. Według pierwszego poszlaka to dowód pośredni, tzn. uboczny fakt dowodowy. Zgodnie z drugą grupą poszlaka jest faktem będącym ogniwem dowodu poszlakowego, czyli dowodu pośredniego, a dowód ten zostaje osiągnięty, gdy ustalone poszlaki odpowiadają określonym warunkom. W trzeciej grupie znajdują się poglądy, zgodnie z którymi poszlaka to fakt będący podstawą wnioskowania niezależnie od podziału na dowody bezpośrednie i pośrednie. Wreszcie do czwartej grupy zaliczamy poglądy, że poszlaka to każdy dowód rzeczowy ujawniany na miejscu zdarzenia, który świadczy jedynie o tym, że ślad na nim pozostawiony należy do określonej osoby, ale nie musi mieć związku ze zdarzeniem będącym przedmiotem postępowania¹⁰. Z uwagi na m.in. rozbieżności w ujmowaniu poszlak Paweł Horoszowski proponował przy tym, aby zrezygnować z podziału form dowodzenia procesowego na bezpośrednie i pośrednie¹¹. Z kolei proces poszlakowy jest to proces, w którym brak jest dowodów bezpośrednich, mówiących wprost o fakcie głównym, lecz w którym wnioskowanie o fakcie głównym opiera się na szeregu poszlak¹². Sąd Apelacyjny w Warszawie w wyroku z dnia 18 czerwca 2012 r. (II AKa 179/12¹³) stwierdził, że pojęciem poszlaki należy posługiwać się tylko wtedy, gdy brak jest w sprawie środków dowodowych bezpośrednich. Takie stwierdzenie jest błędne, poszlaki bowiem mogą współistnieć z dowodami bezpośrednimi, potwierdzając np. wersję zdarzenia

⁵ Z. Papierkowski, *Dowód...*, op. cit., s. 32.

⁶ M. Cieślak, *Dzieła wybrane*, t. 1, *Zagadnienia dowodowe w procesie karnym*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2011, s. 77.

⁷ J. Nelken, *Dowód poszlakowy...*, op. cit., s. 14.

⁸ T. Grzegorzczuk, w: T. Grzegorzczuk, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne*, LexisNexis Warszawa 2014, s. 450.

⁹ A. Walkosz, *Poszlaka...*, op. cit., s. 158.

¹⁰ E. Gruza, *Dowód poszlakowy...*, op. cit., s. 76.

¹¹ P. Horoszowski, op. cit., s. 35.

¹² Z. Piątkiewicz, *Ranga...*, op. cit., s. 43.

¹³ Lex nr 1217804.

wskazaną przez świadka czy przyznanie się do zarzucanych czynów, stąd też jak najbardziej w takich sytuacjach mamy do czynienia z poszlaką, natomiast nie mamy do czynienia z procesem poszlakowym ani dowodem poszlakowym.

Sąd Najwyższy w wyroku 10 grudnia 1929 r. (II K 708/29¹⁴) wskazał, że wyrok skazujący może opierać się na poszlakach, które w zestawieniu z innymi faktami, ujawnionymi na rozprawie, wpłynęły na dostatecznie umotywowane przekonanie sądu o winie oskarżonego. W wyroku z dnia 25 marca 1930 r. (II K 224/30¹⁵) zaś uznał, że dowodem może być wszystko, co jest zdolne do urobienia przekonania sędziów o winie lub niewinności oskarżonego i ujawnione zostało w przewodzie sądowym, a więc każda okoliczność, która daje jakkolwiek, choćby najbardziej oddaloną wskazówkę dotyczącą sposobu popełnienia czynu i osoby sprawcy; w wyroku tym sąd uznał za poszlakę zachowanie psa policyjnego. Natomiast w wyroku z dnia 27 lutego 1931 r. (II K 1567/30¹⁶) Sąd Najwyższy przyjął, że sąd wyrokujący władny jest oprzeć wyrok, nawet skazujący, na dowodach pośrednich lub poszlakach, jeśli je uznał za wystarczające i wysnuł z nich wnioski zgodne z zasadami logicznego myślenia. Brak dowodów bezpośrednich i niemożliwość ustalenia pewnych faktów nie może być przeszkodą do skazania oskarżonego, jeśli inne dowody doprowadziły do wniosku o jego winie. Sąd wyrokujący, nie mogąc oprzeć się na dowodach bezpośrednich, nie pogwałca zasady najlepszego dowodu (*best evidence*)¹⁷. Podkreśla się przy tym w orzecznictwie, że w każdym procesie, a szczególnie w procesie poszlakowym, należy dołożyć wszelkich starań do należytego wyjaśnienia sprawy¹⁸, a w sprawach poszlakowych nie można pomijać najmniejszego faktu, albowiem doświadczenie uczy, że czasami błahy fakt czy pozornie nieistotny szczegół staje się tym ogniwem w łańcuchu poszlak, które decyduje o wykryciu sprawcy przestępstwa¹⁹. W wyroku z 13 maja 1964 r. (II K 58/64²⁰) Sąd Najwyższy podkreślił, że dowód z tzw. poszlak – jako dowód ze swej istoty tylko pośredni – może stanowić podstawę wyroku skazującego jedynie wtedy, gdy wypływa z niego z logiczną koniecznością wniosek, że oskarżony popełnił zarzucony mu czyn. Jeżeli natomiast zebrane poszlaki nie pozwalają na wysnucie takiego wniosku, tylko na wysnucie wniosku prawdopodobnego, to należy oskarżonego uniewinnić z zarzutu oskarżenia zgodnie z zasadą domniemania niewinności oskarżonego. W wyroku z dnia 21 grudnia 1970 r. (IV KR 217/70²¹) Sąd Najwyższy podkreślił, że łańcuch

¹⁴ OSN(K) 1929, nr 2, poz. 335.

¹⁵ OSN(K) 1930, nr 5, poz. 147.

¹⁶ OSN(K) 1931, nr 8, poz. 270.

¹⁷ Była to reguła w angielskim procesie karnym nakazująca stronie przedstawienie najlepszego dowodu, na jaki tylko pozwalała natura sprawy – A. Lach, *Dowody w angielskim procesie karnym*, „Palestra” 2002, nr 1–2, s. 150.

¹⁸ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 2 sierpnia 1951 r., I K 53/51, OSN(K) 1952, nr 3, poz. 38.

¹⁹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 14 kwietnia 1958 r., II K 222/58, OSNPG 1958, nr 10, poz. 10.

²⁰ OSNKW 1964, nr 9, poz. 137.

²¹ OSNKW 1971, nr 5, poz. 73.

wiążących się ze sobą poszlak może być uznany za zamknięty tylko wówczas, gdy każda z poszlak, stanowiąca ogniwo tego łańcucha, ustalona jest w sposób niewątpliwy, z wyłączeniem odmiennego jej rozumienia. W wyroku z dnia 9 października 1972 r. (IV KR 216/72²²) natomiast podkreślił, że w procesie karnym nie obowiązuje zasada pierwszeństwa dowodów „bezpośrednich” przed „pośrednimi” (poszlakami), a między wspomnianymi rodzajami dowodów istnieje tylko różnica w technologii dociekania prawdy materialnej, sprowadzająca się w szczególności do tego, iż na podstawie poszlak ustala się przede wszystkim fakty uboczne, z których dopiero wyprowadza się wnioski w zakresie faktu głównego ujętego w zarzucie oskarżenia. W procesie poszlakowym zachodzi zatem konieczność włączenia szerszego kryterium ocen ze względu na złożoną i tym samym trudniejszą drogę procesu rozumowania, na którą składa się ocena dowodów pośrednich i ustalenie faktów ubocznych, i z kolei ocena ustalonych już faktów ubocznych i wyprowadzenie stąd wniosków (twierdzących lub przeczących) co do faktu głównego o dokonanie ustaleń końcowych. W wyroku z dnia 4 października 1973 r. (III KR 243/73) Sąd Najwyższy podkreślił, że ustalenia faktyczne nie zawsze muszą bezpośrednio wynikać z konkretnych dowodów. Mogą one także wypływać z nieodpartej logiki sytuacji stwierdzonej konkretnymi dowodami, jeżeli owa sytuacja jest tego rodzaju, że stanowi oczywistą przesłankę, na której podstawie doświadczenie życiowe nasuwa jednoznaczny wniosek, iż dane okoliczności faktyczne istotnie wystąpiły²³. Sąd Najwyższy tym samym zwrócił uwagę, że ustalenia faktyczne mogą wynikać w sposób pośredni, przy uwzględnieniu przez sąd czynników przewidzianych w art. 7 k.p.k.²⁴

Już na podstawie pojedynczej poszlaki można zbudować wersję kryminalistyczną, a jej formułowanie jest metodą i jednocześnie etapem wyjaśniania wycinka rzeczywistości²⁵. Przez wersję kryminalistyczną należy przy tym rozumieć rezultat procesów myślowych w postaci przypuszczenia, które jest alternatywną próbą wyjaśnienia jakiegoś zdarzenia, jego przyczyny, okoliczności i przebiegu²⁶. Jednym z podstawowych źródeł poszlak są przy tym oględziny miejsca zdarzenia i zwłok na miejscu ich odnalezienia, na podstawie których tworzy się wersje kryminalistyczne dotyczące *modus operandi*, co z kolei daje nam dalsze informacje przybliżające indywidualizację sprawcy²⁷. W toku postępowania oczywiście wraz z napływem dowodów i informacji należy wersje kryminalistyczne weryfikować. W wyroku z dnia 3 października 1974 r. (I KR 174/74²⁸) Sąd Najwyższy podkreślił, że o dowodzie z poszlak jako pełnowartościowym dowodzie winy oskarżonego

²² Lex nr 63808.

²³ OSNKW 1974, nr 2, poz. 33, z glosą aprobującą M. Cieślaka, OSPiKA 1974, nr 9, poz. 177 oraz częściowo krytyczną J. Nelkena, „Nowe Prawo” 1974, nr 11, s. 1586–1590.

²⁴ Zob. J. Nelken, *Glosa...*, op. cit., s. 1590.

²⁵ J. Gurgul, *Budowanie dowodu...*, op. cit., s. 9.

²⁶ T. Hanausek, *Kryminalistyka. Zarys wykładu*, Zakamycze, Kraków 2005, s. 94.

²⁷ Tamże, s. 12, 14.

²⁸ OSNKW 1975, nr 3–4, poz. 40.

można mówić dopiero wówczas, gdy zespół (łańcuch) poszlak rozumianych jako udowodnione fakty uboczne prowadzi pośrednio, a mianowicie w drodze logicznego rozumowania, do stwierdzenia jednej wersji zdarzenia (fakt główny), z której wynika, że oskarżony dopuścił się zarzuconego mu czynu. W konsekwencji więc brak podstaw do przyjęcia, że dowód z poszlak pozwala na uznanie winy oskarżonego, jeżeli zgromadzone poszlaki nie pozwalają na wyłączenie – zgodnie z określoną w art. 3 § 3 k.p.k. z 1969 r.²⁹ (obecnie 5 § 2 k.p.k.³⁰) zasadą, że niedających się usunąć wątpliwości nie wolno rozstrzygać na niekorzyść oskarżonego – możliwości jakichkolwiek innych wersji tego zdarzenia³¹. Sąd Najwyższy nawiązał tu w sposób wyraźny do problematyki wersji kryminalistycznych³². Rozwinął to następnie m.in. w judykacie z dnia 28 kwietnia 1983 r. (II KR 78/83³³), w którym podniesiono, że w sprawach poszlakowych konieczne jest dokładne sprawdzenie wszystkich racjonalnie możliwych wersji zaistniałego zdarzenia. Nie jest natomiast prawidłowe koncentrowanie całej uwagi na uzasadnieniu jednej tylko z możliwych wersji, przy równoczesnym pomijaniu wszystkich innych, realnie możliwych interpretacji zdarzenia, gdyż taka praktyka stwarza możliwość popełnienia poważnych błędów. Problematyka „wersyjna” pojawiła się także w innym wyroku, z dnia 4 czerwca 1983 r. (Rw 420/83³⁴), w którym wskazano, że sama wielość poszlak, stanowiących wyłączną podstawę sformułowania zarzutu popełnienia przestępstwa, nie oznacza, iż oparta na tych poszlakach wersja zdarzenia jest zgodna z rzeczywistym jego przebiegiem. O trafności ustaleń faktycznych, poczynionych na podstawie poszlak, można mówić wtedy, gdy ustalenia te nie mogą być podważone przez jakąkolwiek inną możliwą wersję zdarzenia, a więc wówczas, gdy wersja zdarzenia sformułowana na podstawie całokształtu powiązanych ze sobą logicznie poszlak wyłącza

²⁹ Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. Kodeks postępowania karnego (DzU Nr 13, poz. 96 z późn. zm.).

³⁰ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego. (DzU Nr 89, poz. 555 z późn. zm.).

³¹ Wyrok Sądu Najwyższego z 28 czerwca 2001 roku, sygn. II KKN 550/98, KZS 2003, nr 12, poz. 11; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 sierpnia 2002 r., V KKN 462/00, Lex nr 55201; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 21 października 2002 r., V KKN 283/01, Lex nr 56843; postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 15 października 2004 r., II KK 22/04, Lex nr 141297; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 21 listopada 2007 r., V KK 186/07, OSNwSK 2007 nr 1, poz. 2669.

³² Zob. szerzej w szczególności P. Girdwoyń, *Wersje kryminalistyczne: o wykrywaniu przestępstw*, Wydawnictwa Prawnicze PWN, Warszawa 2001; K. Juszka, *Wersja kryminalistyczna*, Kantor Wydawniczy Zakamycze, Kraków 1997; P. Girdwoyń, *Wersje kryminalistyczne w praktyce policyjnej (na podstawie badań empirycznych)*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” 2000, t. III, s. 59–80; J. Wojtasik, *Wersje kryminalistyczne podstawą planowania postępowania karnego*, „Studia Kryminologiczne, Kryminalistyczne i Penitencjarne” 1984, t. 15, s. 155–171.

³³ Lex nr 21980.

³⁴ OSNwSK 1983 nr 12, poz. 101, zob. szerzej m.in. J. Nelken, *Dowód z poszlak...*, op. cit., s. 134 i n.

wszelkie inne jego wersje³⁵. Podobnie Sąd Najwyższy podniósł w wyroku z dnia 13 września 1983 r. (I KR 187/83³⁶), że wersja ostateczna w procesie poszlakowym może być w pełni potwierdzona i stanowi podstawę przekonania o winie oskarżonego, jeżeli w wyniku odtworzenia wszelkich możliwych wynikających z zebranego w sprawie materiału procesowego wersji, a następnie ich drobiazgowego sprawdzenia i poddania ocenie przez przyzmat potwierdzających je dowodów, wszystkie poza tą jedną okażą się błędne. Jeżeli natomiast nie da się wyeliminować wszystkich i pozostaną co najmniej dwie równie możliwe i wynikające z zebranego w sprawie materiału dowodowego, to sąd winien postąpić w sposób wynikający z dyspozycji art. 3 § 3 k.p.k. z 1969 r. (obecnie 5 § 2 k.p.k.). Jak podkreślił Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 7 marca 2001 r. (IV KKN 455/00³⁷), bezsprzecznie warunkiem *sine qua non* poprawności dowodzenia pośredniego jest wyłączenie innej wersji, czyli konkurencyjnej hipotezy, co do przebiegu zdarzenia będącego przedmiotem rozpoznania. Od tego wymagania nie można odstąpić w sferze dokonywania ustaleń faktycznych na niekorzyść oskarżonego. Dowód z poszlak wtedy może być pełnowartościowy, gdy doprowadza do ustalenia jedynej tylko wersji przebiegu zdarzeń i wyłącza, choćby hipotetyczne, możliwości zaistnienia innych wersji³⁸. Jak zauważył Jan Nelken, uzyskanie dowodu poszlakowego następuje wtedy, gdy zebrane w sprawie poszlaki tworzą pewność, o której możemy mówić, gdy jakakolwiek inna interpretacja jest niemożliwa, a uzasadniona jest tylko jedna wersja całkowita dotycząca przestępstwa i jego sprawcy³⁹.

Przy problematyce wersyjnej należy zwrócić uwagę na problematykę motywu. W jego ustalaniu może pomóc odpowiedź na tzw. pytania wykrywcze: Kto wiedział lub mógł wiedzieć? Kto chciał lub mógł chcieć? Kto uzyskał lub mógł uzyskać ze zdarzenia jakąkolwiek korzyść? Kto obiektywnie mógł w danym czasie i miejscu popełnić dany czyn? Jaką osobowość mógł mieć sprawca czynu?⁴⁰. Poszukując i udzielając odpowiedzi, prowadzący postępowanie przechodzi od założeń ogólnych do bardziej szczegółowych oraz2 od obszernego kręgu osób do często nielicznej grupy, a tym samym odpowiadanie na pytania wykrywcze jest metodą tworzenia wersji osobowej⁴¹. Motyw działania przestępnego należy do strony pod-

³⁵ Zob. podobnie m.in. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 23 lipca 1992 r., II KRN 102/92, Lex nr 22075; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 lipca 1995 r., II KRN 72/95, Orzecznictwo Sądu Najwyższego, dodatek do pisma „Prokuratura i Prawo” 1995, nr 11–12, poz. 6, wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 23 czerwca 1994 r., II Akc 56/94, KZS 1994, nr 6–8, poz. 53; wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z 25 maja 1995 r., II Akc 120/95, „Prokuratura i Prawo” 1996, nr 7–8, s. 20.

³⁶ Lex nr 21988.

³⁷ Lex nr 51429.

³⁸ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 2 grudnia 2005 r., IV KK 98/05, OSNKW 2006, nr 4, poz. 36.

³⁹ J. Nelken, *Dowód poszlakowy...*, op. cit., s. 88; zob. także tegoż, *Dowód z poszlak...*, op. cit., s. 125–126.

⁴⁰ T. Hanausek, op. cit., s. 70–71.

⁴¹ P. Girdwoyń, *Wersje kryminalistyczne: o wykrywaniu...*, op. cit., s. 174.

miotowej przestępstwa, a więc wchodzi w zakres faktu głównego obejmującego podmiotowe i przedmiotowe znamiona przestępstwa. Natomiast fakty wskazujące na motyw przestępstwa są poszlakami, na podstawie których – łącznie z innymi okolicznościami sprawy – należy wnioskować o fakcie głównym⁴².

Sądy wypowiedziały się także w sprawie alibi. Jak ujął to Tadeusz Tomaszewski, alibi na płaszczyźnie kryminalistycznej jest obiektywną okolicznością, oznaczającą nieobecność oskarżonego w miejscu przestępstwa w czasie jego dokonania lub obecność w tym czasie tej osoby w innym miejscu niż miejsce przestępstwa⁴³. W orzecznictwie podnosi się, że alibi jest jedynie dowodem negatywnym, co oznacza, iż nawet obalenie go nie uzasadnia dokonania pozytywnych ustaleń w zakresie sprawstwa. Podważenie przez organ procesowy wiarygodności alibi oskarżonego nie sprawia, że okoliczność ta będzie traktowana jako obciążająca go poszlaka⁴⁴. Odmienne słusznie przyjął Tadeusz Tomaszewski, wskazując, że od strony procesowej brak alibi może być uznany za poszlakę, będąc ogniwem w dowodzie poszlakowym, jednym z elementów ciągu myślowego organu procesowego⁴⁵. Oczywiście należy zgodzić się ze stwierdzeniem, że obalenie alibi nie może prowadzić do pozytywnych ustaleń w zakresie sprawstwa⁴⁶, w tym znaczeniu, że samodzielnie oczywiście obalenie fałszywego alibi nie oznacza, iż osoba, która powoływała się na to alibi, jest sprawcą zdarzenia, natomiast brak alibi może stanowić element zespołu poszlak obciążających oskarżonego, na podstawie których zostanie przeprowadzony dowód poszlakowy. Złożenie wyjaśnień nieodpowiadających prawdzie stanowi realizację prawa do obrony i nie może być uznane ani za okoliczność skutkującą negatywną oceną postawy oskarżonego, ani za okoliczność obciążającą w zakresie dowodowym (jako poszlaka) lub przy wymiarze kary⁴⁷. Odnośnie do problematyki alibi należy przy tym podkreślić, że szczególnej rzetelności i dokładności w postępowaniu karnym, a w procesie poszlakowym w szczególności, wymaga każdorazowe rozważenie konieczności przeprowadzenia wnioskowanych przez oskarżonego dowodów, zwłaszcza tych, które mogą wykazać jego „alibi”. Właściwe wywiązanie się z tego wymogu świadczy zarówno o realizowaniu przez

⁴² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 21 listopada 2007 r. V KK 186/07, OSNwSK 2007, nr 1, poz. 2669

⁴³ T. Tomaszewski, *Alibi. Problematyka kryminalistyczna*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1993, s. 15.

⁴⁴ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 5 października 2010 r., II AKa 115/10, KZS 2010 nr 12, poz. 42, a także wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 24 sierpnia 2004 r. II AKa 236/04, Apelacja. Orzecznictwo Sądu Apelacyjnego w Warszawie 2005, nr 1, poz. 1.

⁴⁵ T. Tomaszewski, *Procesowe funkcje alibi (alibi a poszlaka)*, „Państwo i Prawo” 1992, nr 5 s. 69; tegoż, *Alibi...*, op. cit., s. 29.

⁴⁶ Wyrok Sądu Apelacyjnego Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z 4 lipca 1996 r., II AKa 105/96, OSA 1997, nr 9, poz. 34.

⁴⁷ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 29 czerwca 1979 r., III KR 169/79, Lex nr 21822, a także m.in. wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 24 czerwca 2003 r., II AKa 146/03, Orzecznictwo Sądów Apelacji Białostockiej 2003 nr 4, poz. 26 z glosą aprobującą A. Sako-wicza, „Palestra” 2005, nr 7–8, s. 308–313.

organ procesowy zawartej w art. 4 k.p.k. dyrektywy obiektywizmu, jak i o faktycznym respektowaniu przez ten organ przysługującego oskarżonemu, na podstawie art. 6 k.p.k., prawa do obrony, w tym do obrony w sensie materialnym, a więc również do przejawiania inicjatywy dowodowej⁴⁸. Zaniechanie przeprowadzenia tak istotnego dowodu pozwalającego na potwierdzenie bądź wykluczenie innej wersji zdarzeń oznacza w konsekwencji uznanie albo że łańcuch poszlak został zamknięty, co jest warunkiem *sine qua non* przypisania odpowiedzialności karnej oskarżonemu za zarzucany mu czyn, albo że w łańcuchu tym są luki, których nie da się uzupełnić⁴⁹.

Pokreślenia przy tym wymaga, że nieuzasadnione jest przeciwstawianie pojęcia bezwzględnej pewności pojęciu prawdopodobieństwa, przekonanie o pewnym stanie rzeczy bowiem jest zjawiskiem *par excellence* duchowym, subiektywnym i indywidualnym⁵⁰. Jak słusznie zauważa Marian Cieślak, na zasadność wyroku składa się nie tylko całkowite, bezwzględne przekonanie sądu o winie oskarżonego, ale również obiektywna przekonywalność dowodów, na których przekonanie to jest oparte⁵¹. Dowodzenie w procesie prawnym jest przy tym w swojej zasadniczej części rozumowaniem redukcyjnym i zbliża się do rozumowania wyjaśniającego, polegającego na przechodzeniu od znanego i prawdziwego następstwa do nieznaney racji⁵². Wnioskowanie redukcyjne należy do wnioskowań zawodnych, tzn. takich, w których prawdziwość przesłanek nie przesądza o prawdziwości wniosku⁵³. Dowodzenie jako rozumowanie redukcyjne daje tylko wnioski prawdopodobne, stąd też każde ustalenie dokonane w procesie kryje w sobie możliwości błędu⁵⁴. Pewność organu procesowego, tzn. ustalenie prawdy materialnej, nie jest równoważnikiem prawdziwości matematycznej, lecz wyrazem wiedzy o badanych faktach, ale jako kategoria subiektywna nie jest wiernym odbiciem tych faktów. Wykładnikiem pewności jest przeświadczenie niezawisłego sądu o zgodności osądu z faktami, osiągnięte w wyniku dowodzenia opartego na zasadach prawidłowego rozumowania, logiki, wiedzy i doświadczenia życiowego⁵⁵.

⁴⁸ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 lipca 2007 r., III KK 61/07, Lex nr 307789.

⁴⁹ D. Jagiełło, *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 20 lipca 2007 r., sygn. III KK 61/07*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2009, nr 3, s. 128.

⁵⁰ Z. Papierkowski, *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 13 maja 1964 r. (III K 58/64)*, OSPiKA 1965, nr 4, poz. 73, s. 151.

⁵¹ M. Cieślak, *Zagadnienia...*, op. cit., s. 166.

⁵² Tamże, s. 46.

⁵³ Zob. m.in. Z. Ziemiński, *Logika praktyczna*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Warszawa 1990, s. 168.

⁵⁴ M. Cieślak, *Zagadnienia...*, op. cit., s. 47.

⁵⁵ E. Gruza, *Domniemanie – hipoteza – dowód – czyli o prawdopodobieństwo w kryminalistyce*, skrót odczytu wygłoszonego w ramach XXXIX Szkoły Matematyki Poglądowej: *Domniemanie – Hipoteza – Dowód*, sierpień 2007, „Matematyka – Społeczeństwo – Nauczanie”, nr 40, s. 27, <http://www.msn.uph.edu.pl/smp/msn/40/23-27.pdf>, dostęp 15.05.2016 r.

W wyrokach zapadłych w sprawach poszlakowych sądy opierały się m.in. na śladach linii papilarnych⁵⁶, na opiniach osmologicznych⁵⁷, wyniku badania włosów pochodzących z używanej podczas napadów czapki⁵⁸, na śladzie traseologicznym mogącym stanowić odwzorowanie podeszwy buta oskarżonego⁵⁹, opiniach z badań biologicznych⁶⁰, ekspertyzach z badań fizykochemicznych włókien⁶¹, wyniku badania poligrafem w trybie art. 199a k.p.k.⁶², opiniach medyczno-sądowych oceniających charakter i mechanizm powstania u ofiary rany klutej klatki piersiowej⁶³, czy też stężeniu pośmiertnym i obficie utrwalonych plamach opadowych pozwalających określić przybliżony czas zgonu⁶⁴. Sąd, wykluczając wersję alternatywną, że zabójstwa dokonała inna osoba, oparł się m.in. na jednakowym *modus operandi*⁶⁵. Także sposób powstania śladów krwi na spodniach skazanego został uznany za jedną z poszlak, stanowiącą wraz z innymi dowodami o sprawstwie skazanego⁶⁶. Poszlaki były także stwierdzane na podstawie analizy połączeń telefonicznych oraz miejsc logowania

⁵⁶ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 27 kwietnia 2010 r., II AKa 42/10, Orzecznictwo Sądów Apelacji Białostockiej 2010, nr 2, s. 39–56.

⁵⁷ Zob. m.in. wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 19 stycznia 2000 r., II AKa 436/99, „Wokanda” 2001, nr 3, poz. 49; postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 4 stycznia 2006 r., III KK 144/05, Lex nr 172210; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 16 listopada 2010 r., II KK 162/10, Lex nr 734269; wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 17 marca 2015 r., II AKa 21/15, Lex nr 1676090.

⁵⁸ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 27 kwietnia 2010 r., II AKa 42/10, Orzecznictwo Sądów Apelacji Białostockiej 2010, nr 2, s. 39–56.

⁵⁹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 20 sierpnia 2015 r., II AKa 131/15, Lex nr 1964964 oraz wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 30 marca 2010 r., II AKa 39/10, Lex nr 583685.

⁶⁰ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 30 marca 2010 r., II AKa 39/10, Lex nr 583685.

⁶¹ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 24 kwietnia 2007 r., II KK 242/06, Lex nr 280721.

⁶² Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 12 maja 2010 r., V KK 380/09, Lex nr 584781.

Badanie to ujawniło jego silną reakcję na pytania relewantne testu, dotyczące okoliczności zabójstwa, obecności w pomieszczeniu, gdzie ofiara była przetrzymywana, rozbierana, a po związaniu wrzucona do rzeki. Natomiast porównanie reakcji fizjologicznej na pytanie, czy oskarżony pozbawił życia ofiarę, z silniejszą jeszcze reakcją na pytanie, czy wie, kto to uczynił, oznaczało, w opinii biegłego dokonującego badania, mniejsze osobiste zaangażowanie w sam akt zabójstwa, mogące się sprowadzać do pomagania lub asystowania przy nim. Konkluzja opinii poligraficznej stanowczo wskazała na reakcję emocjonalną oskarżonego po pytaniach dotyczących okoliczności pozbawienia życia, a tym samym na jego bezpośredni związek z tym czynem.

⁶³ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 17 września 2008 r., II KK 96/08, Lex nr 609060.

⁶⁴ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 1 lutego 2007 r., III KK 247/06, Lex nr 568049.

⁶⁵ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 29 września 2015 r., II AKa 170/15, Lex nr 1820558; odnośnie do identyfikacji na podstawie *modus operandi* zob. szerzej J. Wnorowski, *Sposób działania jako środek identyfikacji sprawcy przestępstwa*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1978.

⁶⁶ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 9 lutego 2006 r., IV KK 229/05, OSNwSK 2006, nr 1, poz. 323.

telefonu oskarżonego⁶⁷. W wyroku z dnia 15 grudnia 2010 r. (II AKa 356/10) Sąd Apelacyjny przyjął przy tym, że dokumentacja aktywności telefonów komórkowych w postaci wykazów wzajemnych połączeń telefonicznych oraz rejestracji miejsc logowania aparatów przez stacje bazowe sieci (BTS) stanowi wartościowy materiał dowodowy. Świadczy o faktach ubocznych, ale pozostających w tak ścisłym – logicznym związku z faktem głównym (przestępstwem), że nie mieści się w pojęciu poszlaki, lecz stanowi dowód pośredni, z kręgu faktów dowodowych bliższych dowodzoneму czynowi. Poszlaki podobnie jak dowody pośrednie wskazują na fakty uboczne. Można je porównać do tkania drobnymi nićmi pajęczej sieci powiązań. Misterna konstrukcja tej sieci, związana w procesie logiczną konstrukcją myślową wzajemnych powiązań, prowadzących od faktów odległych przez bliższe aż do głównego – pozwala na przyjęcie przestępstwa za udowodnione⁶⁸. Sąd dokonał tu rozróżnienia między dowodem pośrednim a poszlaką, uznając poszlakę za odleglejszą od faktu głównego niż typowe dowody pośrednie (np.: świadek ze słuchu, odciski palców). Trudno jest przy tym stwierdzić, jakie jest dokładnie kryterium odróżnienia „dowodów pośrednich” i „poszlak” i co może zostać uznane za „tkaną drobnymi nićmi” sieć powiązań stanowiącą poszlaki.

W orzecznictwie sądowym dopuszczono przy tym skazanie w procesie poszlakowym w przypadku zabójstwa bez *corpus delicti*, kiedy nie odnaleziono zwłok ofiary. Odnalezienie ciała ofiary zbrodni zabójstwa nie jest bowiem warunkiem *sine qua non* dla przypisania dokonania tego czynu sprawcy. Podobnie niemożność ustalenia narzędzia zbrodni, mechanizmu spowodowania śmierci czy sposobu działania sprawcy. Fakt śmierci pokrzywdzonego i jej okoliczności mogą zostać w sposób bezsporny ustalone także dzięki innym dowodom, które w swej logice nieuchronnie prowadzą do ustalenia tego faktu i powiązania go na płaszczyźnie przyczynowo-skutkowej z umyślnymi działaniami oskarżonego zmierzającymi do pozbawienia człowieka życia. Założenie, że odnalezienie i zidentyfikowanie ciała ofiary czy narzędzia zbrodni jest niezbędne dla skazania za czyn z art. 148 k.k., oznaczałoby sprzeczny z zasadą swobodnej oceny dowodów przejaw formalizmu, którego nie przewiduje prawo dowodowe⁶⁹.

W środkach zaskarżenia pełnomocnicy bardzo często zarzucają oparcie się na poszlakach, w sytuacji kiedy dowody miały charakter bezpośredni, np. zeznania naocznych świadków⁷⁰, zeznanie małoletniej pokrzywdzonej⁷¹ albo rozmowy pomiędzy

⁶⁷ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 20 kwietnia 2015 r., II AKa 42/15, Lex nr 1733753.

⁶⁸ Apelacja. Orzecznictwo Sądu Apelacyjnego w Warszawie 2011 nr 2, poz. 9, KZS 2011, nr 12, poz. 62 i 63.

⁶⁹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 11 lutego 2015 r., II AKa 439/14, Lex nr 1658991.

⁷⁰ Zob. m.in. wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 5 czerwca 2007 r., II AKa 426/06, Lex nr 331786; wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 9 listopada 2015 r., II AKa 118/15, Lex nr 2009598.

⁷¹ Zob. m.in. wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 10 grudnia 2015 r., II AKa 462/15, Lex nr 1993003.

osobami uczestniczącymi w transakcji narkotykowej uzyskane w toku przeprowadzonej kontroli operacyjnej⁷². Na poszlakowy charakter dowodów w środkach zaskarżenia miała także wskazywać rozbieżność pomiędzy zeznaniami⁷³. Wynika to zapewne z rozpowszechnionego dawniej przekonania o tym, że dowód z poszlak jest dowodem „gorszym” niż dowód bezpośredni.

Niestety, niekiedy w orzecznictwie pojawia się błędne kwalifikowanie dowodów jako bezpośrednich. Przykładowo Sąd Apelacyjny we Wrocławiu w wyroku z dnia 8 września 2010 r. (II AKa 103/10⁷⁴) wskazał, że dopuszczenie w procesie karnym dowodu z eksperymentu zapachowego (osmologicznego) przeprowadzonego metodologicznie poprawnie oznacza, iż taki dowód, podobnie jak inne ujawnione w postępowaniu, podlega swobodnej ocenie, której zasady nie sprzeciwiają się ustaleniu sprawstwa oskarżonego także wówczas, gdy wymieniony dowód jest w sprawie jedynym dowodem bezpośrednim, albo też poszlaką, która zamyka łańcuch poszlak w sposób jednoznacznie wskazujący na fakt główny. Trudno jest sobie wyobrazić sytuację, kiedy ślad zapachowy może świadczyć bezpośrednio o fakcie głównym, dowód ten wskazuje bowiem na fakty uboczne. Zabezpieczenie śladów zapachowych na miejscu zdarzenia i wyniki pozytywnej identyfikacji osmologicznej wskazują wyłącznie na kontakt osoby, od której pobrano materiał porównawczy, z przedmiotem lub miejscem, w którym w trakcie oględzin zabezpieczono ślad zapachowy⁷⁵.

Dowód z ekspertyzy osmologicznej w procesie dowodzenia stanowi jedynie istotną poszlakę, która dopiero wsparta innymi dowodami bezpośrednimi bądź chociażby pośrednimi układającymi się w zamknięty krąg może stanowić pełnowartościowy dowód winy prowadzący do stwierdzenia jednej tylko pewnej wersji zdarzenia, z której wynika, że nikt inny poza oskarżonym (oskarżonymi) czynu przestępnego popełnić nie mógł⁷⁶. Także Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 19 maja 2006 r. (IV KK 125/06) uznał za dowody bezpośrednie ślady linii papilar-

⁷² Zob. m.in. wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 30 października 2015 r., II AKa 156/15, Lex nr 1962891.

⁷³ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 15 kwietnia 2011 r., II AKa 77/11, Lex nr 1102690.

⁷⁴ Orzecznictwo Sądów Apelacji Wrocławskiej 2011, nr 2, poz. 218, zob. podobnie postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 5 lutego 2001 r., III KKN 333/98; także m.in. wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 19 stycznia 2000 r., II AKa 436/99, KZS 2000 nr 12, poz. 40, który stwierdził, że „na obecnym etapie postępu naukowego i dorobku praktyki dowód z badań osmologicznych powinien być traktowany z dużą ostrożnością – zwłaszcza w sytuacji, gdy jest to jedyny dowód obciążający oskarżonego – i w każdym jednostkowym przypadku poddany wnikliwej i wszechstronnej analizie, z uwzględnieniem realiów sprawy i pozostałego materiału dowodowego”.

⁷⁵ T. Bednarek, *Wartość dowodowa badań osmologicznych*, „Problemy Kryminalistyki” 2007, nr 256 s. 26 i powołane tam orzecznictwo, np. wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 29 maja 2002 r., II AKa 94/02, KZS 2002 nr 9, poz. 14.

⁷⁶ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 29 maja 2003 r., II AKa 90/03, Orzecznictwo Sądów Apelacji Białostockiej 2003, nr 4, poz. 17.

nych⁷⁷. Biegły z zakresu daktyloskopii nie może udzielić odpowiedzi na pytanie o sprawstwo zdarzenia, a nawet ocenić, czy podejrzany był na miejscu zdarzenia, ale jedynie stwierdzić, że na miejscu zdarzenia ujawniono ślady linii papilarnych identyczne z liniami papilarnym podejrzanego⁷⁸. Podobnie Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 12 listopada 2002 r. (V KKN 333/01⁷⁹) przyjął, że zgodnie z treścią opinii traseologicznej identyfikacja śladu obuwia oskarżonego ma charakter identyfikacji indywidualnej, a nie grupowej, dowód z tej opinii nie jest więc poszlaką, jak twierdzi sąd odwoławczy, ale dowodem bezpośrednim. Identyfikacja indywidualna obiektu pozostawiającego ślad nie oznacza, że ślad ten wskazuje bezpośrednio na fakt główny. Trudno jest wyobrazić sobie sytuację, kiedy ślad traseologiczny będzie dowodem bezpośrednim, ze swojej natury bowiem wskazuje na fakt uboczny, np. że na miejscu zdarzenia został odnaleziony ślad obuwia należącego do podejrzanego, co nie oznacza nawet, samo w sobie, iż podejrzany był na miejscu zdarzenia, a tym bardziej że był sprawcą czynu.

Należy przy tym podkreślić, że wysoka wartość diagnostyczna niektórych metod identyfikacji daktyloskopijnej nie oznacza, iż opinie oparte na takich metodach mają wysoką wartość dowodową. Przez wartość diagnostyczną rozumieć należy prawdopodobieństwo podjęcia poprawnej decyzji o identyczności identyfikowanych przedmiotów⁸⁰, określa się ją przez podanie wartości procentowych liczby uzyskanych tą metodą wyników poprawnych, błędnych i nierozstrzygających⁸¹. Wartość dowodową ustalenia wyznaczają następujące czynniki: prawna dopuszczalność metody, jaką dokonano ustalenia; wartość diagnostyczna metody; bliskość faktu głównego; kontekst innych dowodów i wersji podejrzanego; relacja między pytaniem zadany przez organ procesowy a pytaniem, na które odpowiedzi może udzielić biegły; psychologiczna preorientacja organu procesowego w stosunku do źródła dowodowego⁸². Wartość dowodowa nie może być natomiast ustalona *in abstracto* odnośnie do całej metody, lecz może być przypisana jedynie konkretnemu ustaleniu dokonane w konkretnym procesie⁸³. Należy przy tym zauważyć, że trudno jest ustalić jednoznaczną wartość diagnostyczną poszczególnych metod identyfikacyjnych, zwłaszcza tych, które są oparte na ocenie subiektywnej, zależnej m.in. od jakości śladów, jakości i ilości materiału porównawczego, sposobu przeprowadzenia testów oraz kompetencji ekspertów⁸⁴. W razie dużej odległości

⁷⁷ OSNwSK 2006 nr 1, poz. 1070.

⁷⁸ K. Sosin, J. Widacki, *Wartość diagnostyczna i wartość dowodowa. Propozycje uściśleń terminologicznych*, „Z Zagadnień Kryminalistyki” 1983, t. XVI/XVII, s. 115.

⁷⁹ Lex nr 56854.

⁸⁰ K. Sosin, J. Widacki, op. cit., s. 117.

⁸¹ J. Widacki, w: tegoż (red.), *Kryminalistyka*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2002, s. 191.

⁸² K. Sosin, J. Widacki, op. cit., s. 118–119.

⁸³ J. Widacki, op. cit., s. 192.

⁸⁴ J. Moszczyński, *Wartość dowodowa ekspertyz kryminalistycznych*, w: R. Sztuchmiller, J. Kasprzak, J. Krzywkowska (red.), *Dowodzenie w procesach karnych*, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Olsztyn 2014, s. 159.

od faktu głównego oraz braku uzupełnienia innymi dowodami nawet opinie oparte na metodach o wysokiej wartości diagnostycznej mogą mieć niską wartość dowodową, np. ślad biologiczny pozostawiony przez podejrzanego, który mógł powstać w uprawdopodobnionych przez podejrzanego nieprzestępnych okolicznościach. Dokonanie identyfikacji indywidualnej⁸⁵ obiektu pozostawiającego ślad, np. buta, także nie oznacza, że mamy do czynienia z dowodem bezpośrednim, tzn. dotyczącym faktu głównego. Podkreślić przy tym należy, że poziom wiedzy sędziów i prokuratorów nie zawsze odzwierciedla rzeczywistą wartość poszczególnych metod⁸⁶. Zbadania wymaga, w jakim stopniu w konkretnych sprawach organy procesowe zdają sobie sprawę z wartości diagnostycznej przeprowadzanych dowodów i w jaki sposób wpływa to na proces decyzyjny w sprawach poszlakowych. Sąd, wyrokując w sprawie poszlakowej, powinien posiadać wiedzę na temat wiarygodności przeprowadzonych dowodów, co w przypadku opinii kryminalistycznych musi być oparte na znajomości wartości diagnostycznej przyjętych metod.

Jan Nelken przyjął przy tym, że każda poszlaka, zarówno występująca pojedynczo jako podstawa wersji wstępnej, jak i występująca w zespole z innymi poszlakami, jako podstawa dowodu poszlakowego, powinna być ustalona w sposób niewątpliwy⁸⁷. Nie oznacza to, że wszystkie środki dowodowe wskazujące na te poszlaki muszą stwierdzać zaistnienie poszlaki w sposób kategoriyczny. Sąd Apelacyjny w Szczecinie przy tym słusznie uznał, że opinie prawdopodobne stanowią równopranny środek dowodowy z innymi środkami dowodowymi i opiniami kategoriycznymi, a opinia prawdopodobna podlega ocenie wespół z innymi dowodami, które stanowią zamykający się łańcuch poszlak wskazujących na sprawstwo oskarżonego⁸⁸.

W sprawach poszlakowych całokształt przeprowadzonych dowodów wykazujących fakty uboczne musi wskazywać na zaistnienie faktu głównego, a w skład tych dowodów mogą wchodzić dowody o charakterze grupowym czy opinie prawdopodobne; istotne jest, aby przekonywały one o zaistnieniu zdarzenia, a ich całokształt (a nie pojedynczy dowód o charakterze prawdopodobnym czy grupowym) wykluczał inne wersje zdarzenia. Pewność organu procesowego nie jest oczywiście oparta na pewności statystycznej i wylczeniu przezeń matematycznego

⁸⁵ Przy założeniu zasadności takiego rozróżnienia – zob. odmiennie P. Girdwoyń, *Zarys kryminalistycznej taktyki obrony*, Zakamycze, Kraków 2004, s. 223; J. Konieczny, *Kryzys czy zmiana paradygmatu kryminalistyki?*, „Państwo i Prawo” 2012, z. 1, s. 3–16; tegoż, *Przeciwko kryminalistycznej identyfikacji indywidualnej*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” 2014, t. XVIII, s. 49–57.

⁸⁶ Zob. m.in. J. Wójcikiewicz, *Dowód naukowy w procesie sądowym*, Wydawnictwo Instytutu Ekspertyz Sądowych, Kraków 2000, s. 12–13; J. Moszczyński, *Subiektywizm w badaniach kryminalistycznych. Przyczyny i zakres stosowania subiektywnych ocen w wybranych metodach identyfikacji człowieka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn 2011, s. 205–206; tegoż, *Wartość dowodowa...*, op. cit., s. 168–169.

⁸⁷ J. Nelken, *Dowód poszlakowy...*, op. cit., s. 31–31.

⁸⁸ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 3 czerwca 2015 r., II AKa 76/15, Lex nr 1782028.

prawdopodobieństwa, ma bowiem charakter subiektywny, jednakże musi się opierać na obiektywnych kryteriach, do których należy wartość identyfikacyjna metody, wynikająca często z jej prawdopodobieństwa⁸⁹. Wskazywanym problemem jest brak badań nad wartością identyfikacyjną większości klasycznych ekspertyz, brak katalogów cech identyfikacyjnych w poszczególnych metodach oraz brak badań populacyjnych⁹⁰. Zagadnienie to wymaga dalszego opracowania na podstawie analizy praktyki, by zbadać, w jaki sposób brane są pod uwagę tego typu dowody w sprawach poszlakowych.

W odniesieniu do dowodu poszlakowego istnieje niebezpieczeństwo, że odmienna interpretacja poszlak spowoduje, iż przypadkowy zbieg okoliczności może zostać uznany za rzeczywisty, a subiektywne przekonanie sądu w sprawach poszlakowych może okazać się zawodne i nieprzekonujące⁹¹. Do prawidłowego zeznania i oceny materiału dowodowego w procesach poszlakowych predysponowani są pracownicy szeroko pojętego wymiaru sprawiedliwości o wyjątkowo wysokim poziomie kwalifikacji zawodowych i moralnych⁹². Należy przy tym pamiętać, że za odpowiadającą zasadzie swobodnej oceny dowodów może być uznana tylko taka ocena, którą poprzedza ujawnienie na rozprawie głównej całokształtu istotnych okoliczności sprawy (art. 410 k.p.k.) w sposób podyktowany obowiązkiem dochodzenia prawdy (art. 2 § 2 k.p.k.), a sama ocena wynika z rozważenia okoliczności przemawiających na korzyść i niekorzyść oskarżonego (art. 4 k.p.k.) w sposób uwzględniający prawa nauki, doświadczenie życiowe i reguły poprawnego myślenia, a nadto została wyczerpująco i logicznie uargumentowana w uzasadnieniu wyroku (zgodnie z art. 424 k.p.k.)⁹³. W przepisie art. 7 k.p.k. ustawodawca zawarł kryteria tej oceny, tzn. zasady prawidłowego rozumowania, wskazania wiedzy⁹⁴ i doświadczenia życiowego. W sprawie poszlakowej zasada swobodnej oceny dowodów (art. 7 k.p.k.) ma podwójne zastosowanie. Po pierwsze dotyczy ona oceny przeprowadzonych dowodów (środków dowodowych) i ustalenia na ich podstawie faktów stanowiących poszlaki. Po drugie dotyczy również dalszego etapu, to jest stwierdzenia, czy ustalone już fakty (poszlaki) dają podstawę do poczynienia dalszych ustaleń co do faktu głównego, tj. popełnienia przez oskarżonego zarzucanego mu czynu przestępnego⁹⁵.

⁸⁹ Zob. szerzej J. Konieczny, *Pojęcie prawdopodobieństwa ze stanowiska procesu karnego i kryminalistyki*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach”, nr 916, Uniwersytet Śląski, Katowice 1987.

⁹⁰ B. Sygit, *Kilka refleksji o tzw. białych plamach w kryminalistyce i możliwościach ich usunięcia*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” 2014, t. XVIII, s. 77, 80.

⁹¹ A. Szymacha-Zwolińska, op. cit., s. 208.

⁹² E. Gruza, *Dowód...*, op. cit., s. 80.

⁹³ Wyrok SN z 16 grudnia 1974 r., Rw 618/74, OSNKW 1975, nr 3–4, poz. 47.

⁹⁴ Zob. szerzej P. Grzegorzczak, Z. Wardak, *Wskazania wiedzy jako podstawa niezbędna orzecznictwo*, w: R. Sztymchmiller, J. Kasprzak, J. Krzywkowska (red.), op. cit., s. 209–217.

⁹⁵ Zob. m.in. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 15 października 2002 r. III KKN 68/2000, KZS 2003, nr 12, poz. 9; wyrok Sądu Najwyższego z 4 lipca 1995 r., II KRN 72/95, „Prokuratura i Prawo” 1995, nr 11–12, s. 6.

Zarówno w postępowaniu przygotowawczym, jak i postępowaniu jurysdykcyjnym prowadzące je organy, posługujące się wersjami – jak w przypadku procesów poszlakowych – mają prawny oraz moralny obowiązek zachowania bezstronności, przestrzegania reguł obiektywizmu, wszechstronności poszukiwań i rozważań⁹⁶. Aby ocenić w szczególności istnienie związku przyczynowego w dowodzeniu opartym na poszlakach oraz powiązać ze sobą szereg faktów ubocznych, należy posiadać doświadczenie zawodowe i życiowe, potrafić uzasadnić dowód poszlakowy logicznym uzasadnieniem, a także dysponować wiedzą, pozwalającą ocenić przeprowadzone dowody, co wymaga znajomości wartości diagnostycznej zastosowanych metod i wartości dowodowej przeprowadzonych dowodów, niejednokrotnie o charakterze naukowym. Także w zakresie weryfikacji oceny dowodu poszlakowego rzetelność kontroli instancyjnej powinna być szczególnie drobiazgową i wszechstronną, albowiem dotyczy nie tylko samej kwestii przeprowadzenia dowodów i ustalania na ich podstawie poszlak, ale ponadto obejmuje prawidłowość wnioskowania co do faktu głównego na podstawie dowodów pośrednich⁹⁷. Już Leon Peiper wskazywał, że proces poszlakowy wymaga od sądu znajomości logiki oraz doktryn pomocniczych prawa i procesu karnego⁹⁸. Przykłady z orzecznictwa pokazują dobitnie, że nawet Sąd Najwyższy i sądy apelacyjne nie są wolne od błędów w tym zakresie i przeceniania pod względem wartości dowodowej opinii biegłych, z których wynikają fakty uboczne.

W dotychczasowym dorobku doktryny i judykatury w stosunkowo niewielkim stopniu dotknięto problemów kryminalistycznych, a poszczególne zagadnienia wymagają dalszych prac badawczych. Szczególnie istotne zagadnienia to m.in.: ślady kryminalistyczne jako poszlaki; znaczenie dowodowe wybranych metod identyfikacji kryminalistycznej; tworzenie i weryfikacja wersji kryminalistycznych w dowodzie poszlakowym; ocena wartości diagnostycznej metody i jej wpływ na proces dowodzenia; ocena wartości dowodowej opinii; ustalanie prawdopodobieństwa faktu głównego na podstawie poszlak i proces przekształcenia się go w pewność organu procesowego, będącą podstawą decyzji procesowej. Wydaje się potrzebne przeprowadzenie badań nad znaczeniem poszlak opartych na czynnościach kryminalistycznych w procesach poszlakowych, a także w procesach, w których uzupełniały one dowody bezpośrednie bądź też służyły ich weryfikacji, pozwalających wykazać rolę poszlak w dowodzeniu w sprawach karnych.

Streszczenie

W artykule poruszono kryminalistyczną problematykę dowodu poszlakowego. Większość czynności procesowo-kryminalistycznych nie dowodzi faktu głównego, lecz faktów ubocznych. Szczególnie istotne zagadnienia to m.in.: ślady kryminalistyczne jako poszlaki; znaczenie dowodowe wybranych metod identyfikacji kryminalistycznej; tworzenie i weryfikacja wersji kryminalistycznych w dowodzie poszlakowym; ocena wartości diagnostycznej

⁹⁶ P. Girdwoyń, *Wersje kryminalistyczne: o wykrywaniu...*, s. 110.

⁹⁷ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 14 maja 2015 r., II KK 49/15, Lex nr 1745828.

⁹⁸ L. Peiper, *Proces...*, op. cit., s. 186.

metody i jej wpływ na proces dowodzenia; ocena wartości dowodowej opinii; ustalanie prawdopodobieństwa faktu głównego na podstawie poszlak i proces przekształcenia się go w pewność organu procesowego, będącą podstawą decyzji procesowej. W artykule przeanalizowano w szczególności orzecznictwo, w którym często niektóre dowody, np. daktyloskopijne, są uznawane za dowody bezpośrednie.

Słowa kluczowe: poszlaka, dowód poszlakowy, kryminalistyka, wartość diagnostyczna, wartość dowodowa

Summary

In this paper, criminological issues of the circumstantial evidence have been elaborated. Majority of the activity in forensic sciences do not establish the main fact, but incidental facts. Particularly to the substantial issues belong i.a.: criminological tracks as circumstantial evidence; evidence meaning of chosen methods of the forensic identification; creating and the verification of forensic versions in the circumstantial evidence; the evaluation of the diagnostic value of the method and its influence on the process of commanding; evaluation of the value of the evidence opinion; establishing the plausibility of the main fact in leaning it for circumstantial evidence and the process of being transformed into the certainty of the procedural organ, underlying the procedural decision. The article presents judicial decisions, in which some evidences like fingerprints are often regarded as direct evidence.

Keywords: circumstantial evidence, indirect evidence, forensic sciences, diagnostic value, evidence value